

MARGRÉT EGGERTSDÓTTIR

WILHELM FRIESE

27.5. 1924–9.6. 2008

WILHELM FRIESE, prófessor emeritus í norrænum fræðum við Eberhard-Karls Universitát í Tübingen, lést í júní 2008 og hafði þá um nokkurt skeið átt við veikindi að stríða. Eftir hann liggja merkar ritsmíðar um norrænar bókmenntir, þar á meðal íslenskar, bæði eldri og yngri.

Wilhelm Friese fæddist 27. maí árið 1924 í bænum Heiligenstadt í Thüringen í Þýskalandi. Hann var unglingur sendur á vígvöllinn í síðari heimstyrjöldinni og tekinn til fanga af Bandamönnum á Ítalíu aðeins 18 ára að aldri. Var hann stríðsfangi í Skotlandi 1942–1948 en sneri þá aftur til heimalands síns. Eftir heimkomuna stundaði hann nám í norrænum fræðum í Jena og Austur-Berlín og var aðstoðarkennari við Háskólann í Greifswald frá árinu 1954. Hann varð smám saman ósáttur við hlutskipti sitt þar og flýði ásamt eiginkonu sinni og ungum börnum til Vestur-Þýskalands árið 1958. Átta árum síðar lauk hann doktorsprófi (Habilitation) í norrænum bókmenntum frá Háskólanum í Tübingen. Doktorsrit hans *Nordische Barockdichtung. Eine Darstellung und Deutung skandinavischer Dichtung zwischen Reformation und Aufklärung* sem fjallar um barokkbókmenntir á Norðurlöndum kom út í München 1968. Það er fyrsta heildaryfirlitið yfir barokkbókmenntir á Norðurlöndum og var brautryðjendaverk varðandi rannsóknir á norrænum bókmenntum sautjándu og átjándu aldar. Í ritinu tekur Friese íslenskar bókmenntir þessa tímabils með í umfjöllun sína (einkum verk Hallgríms Péturssonar og Stefáns Ólafssonar) en það var á margan hátt torvelt vegna þess að útgáfur voru þá fáar til og fræðileg umfjöllun af skornum skammti. Friese varð prófessor í norrænum fræðum við Háskólann í Tübingen árið 1972 og gegndi þeirri stöðu til ársins 1989. Eiginkona Wilhelms var Maria Friese en hún lést langt um aldur fram. Börn þeirra eru þrjú, Thomas, Maria og Birgitta.

Wilhelm Friese gegndi auk þess prófessorsstöðu við norrænudeild há-

skólans í Greifswald 1992–1994. Rannsóknir hans beindust að norrænum bókmenntum sautjándu og átjándu aldar, svo og tuttugustu aldar, þar á meðal birti hann greinar um skáldverk Halldórs Laxness, skrifaði um og þýddi ljóð Matthíasar Johannessen. Árið 1995 var bók hans *Halldór Laxness. Die Romane. Eine Einführung* gefin út í Sviss og 1996 birtust í Þýskalandi þýðingar hans á ljóðum úr ljóðasafni Matthíasar Johannessen *Sálmar á atómöld*. Hin síðari ár var Wilhelm Friese ekki síður afkastamikill og gaf út bækur sem tengjast íslenskum fræðum á ýmsan hátt. Hann gaf út tvær sýnisbækur með ljóðum helstu barokkskálda á Norðurlöndum. Í fyrri bókinni *Nordische Barocklyrik* 1999 er Hallgrímur Pétursson fulltrúi Íslands en í þeirri seinni, *Skandinavische Lyrik im 17. Jahrhundert* 2003 varð Stefán Ólafsson fyrir valinu. Texti kvæðanna er birtur bæði á frum-málinu og í þýskri þýðingu Wilhelms Friese. Í bókinni *Abenteuer mit den Deutschen* sem sækir titil sinn í einn kafla *Íslandsklukkunnar* rekur hann samskipti hinna norrænu þjóða, bæði ánægjuleg og erfið, við nágrannann mikla í suðri, Þýskaland. Árið 2006 komu út fleiri þýðingar á ljóðum Matthíasar Johannessen í bókinni *Hér slær þitt hjarta/Hier schlägt dein Herz* með textum á íslensku og þýsku.

Í bókinni *Begegnungen mit Halldór Kiljan Laxness* sem kom út síðastliðið sumar, að Friese látnum, lýsir hann samskiptum sínum við Halldór Laxness sem hann kynntist fyrst með því að lesa *Sölku Völku* og nokkru síðar *Íslandsklukkuna* þegar þær komu út á þýsku. Það heyrði þá til undantekninga að í Austur-Þýskalandi kæmu út bækur eftir höfunda frá vestrænum ríkjum. Bréfaskipti þeirra Halldórs og Wilhelms hófust eftir það og í bókinni eru birt bréf sem Halldór skrifaði til Friese á þýsku, það fyrsta frá Halldóri er dagsett á Hotel d'Angleterre í Kaupmannahöfn árið 1953. Meðan Friese var enn aðstoðarkennari í Greifswald hófst hann handa við að þýða *Silfurtunglið* (frumflutt í Þjóðleikhúsinu 9. október 1954 og kom út á prenti sama dag hjá Vöku Helgafelli) eftir Laxness og var hugmyndin sú að það yrði sett á svið í Þýskalandi. Af því varð þó aldrei, sennilega ekki síst vegna þess að Bertolt Brecht lagðist gegn því eftir að hafa séð leikritið á sviði í Moskvu; honum fannst það gamaldags bæði hvað varðaði efni og form (sjá *Begegnungen mit Halldór Kiljan Laxness*, bls. 59). Wilhelm Friese yfirgaf Austur-Þýskaland árið 1958 eins og áður kom fram. Hann segir: „In der ‘Stalinisierungsphase’ des Hochschulwesens, konnte ich der Forderung, dass jeder an einer Hochschule tätige Assistent die Lehren

Wilhelm Friese

des dialektischen und historischen Materialismus als einzig verbindliche Grundlage für sein wissenschaftliches Arbeiten anerkennen musste, mit meinem Wissenschaftsverständnis nicht vereinbaren“ (*Begegnungen mit Halldór Kiljan Laxness*, bls. 59). Eintak hans af þýðingunni á *Silfurtunglinu* varð eftir í Austur-Þýskalandi þegar hann yfirgaf landið og lá þar gleymt og grafið uns það fannst aftur fyrir tilviljun árið 1991 og komst í hendur Wilhelms Friese sem birti þýðingu sína á öðrum hluta leikritsins í áður nefndri bók. Þann 20. október 1993 var Friese veitt heiðursdoktorsnafnbót við heimspekideild Háskólans í Greifswald. Í fréttatilkynningu frá deildinni segir að það hafi verið gert til að sýna virðingu framlagi hans til fræðanna í heild, einkum rannsóknum á sviði norræna barokkbókmennta, en einnig vegna þess að hann var sjálfum sér samkvæmur og hélt fast við sannfæringu sína um frelsi vísindanna (<http://idw-online.de/pages/de/news276019>). Hlé varð á samskiptum Laxness og Friese þegar ljóst varð að ekkert yrði af sýningu *Silfurtunglsins* á þýsku. Þeir hittust ekki aftur fyrr en á sjötugsafmæli Halldórs Laxness árið 1972 en þá stóð Friese fyrir útgáfu greinasafns á þýsku honum til heiðurs. Í tilefni af áttræðisafmæli Laxness sá Friese til þess að Halldóri var veitt heiðursdoktorsnafnbót við Háskólann í Tübingen.

Sú sem þetta ritar átti því láni að fagna að kynnast Wilhelm Friese persónulega og njóta leiðsagnar hans og hvatningar við samningu doktorsritgerðar sem varin var við Háskóla Íslands árið 2005. Hin síðari ár kom Wilhelm Friese oft til Íslands, jafnan í fylgd Dorothee Held lyfjafræðings í Tübingen sem var lífsförunautur hans um 25 ára skeið eða allt þar til Friese lést. Áttu þau marga góða vini hér á landi. Wilhelm Friese gat virst þurr á manninn við fyrstu kynni en var í raun afar hlýr maður, gamansamur og hugmyndaríkur. Hann hafði lifandi áhuga á bókmenntum, sögu og menningu, einkum Norðurlandanna. Hann ólst upp í kaþólskri trú og var áhugasamur um trúarleg viðfangsefni enda leit hann á trúna sem vettvang þar sem maðurinn leitar svara við mikilvægustu spurningum lífsins. Um það fjallar ein síðasta greinin sem hann samdi: „Religion in Leben und Werk von Halldór Kiljan Laxness“ sem birtist í áður nefndri bók, *Begegnungen mit Halldór Laxness*. Wilhelm Friese átti mikla lífsreynslu að baki. Afstaða hans til lífsins einkenndist að mörgu leyti af æðruleysi, bjartsýni og nægjustemi. Hann var blátt áfram, laus við tilgerð og stærilæti, tryggur vinum sínum og opin fyrir nýjum kynnum.

Wilhelm Friese starfaði við rannsóknir og kennslu allt sitt líf. Hann var ötull að miðla þekkingu sinni á bókmenntum og hélt oft fyrirlestra, bæði fyrir fræðimenn og almenning, og taldi það mikilvægt verkefni að vekja áhuga og efla skilning á bókmenntum Norðurlandþjóða í Þýskalandi. Eftir að hann komst á eftirlaun hélt hann ótrauður áfram að sinna fræðistörfum, ferðaðist mikið, meðal annars til Íslands. Segja má að hann hafi þá endurnýjað og styrkt gömul kynni við land og þjóð. Það var honum sjálfum og vinum hans á Íslandi mikils virði. Með honum er genginn merkur fræðimaður á sviði norrænna fræða sem sinnti af alúð íslenskum bókmenntum, fornum og nýjum, fram til hinstu stundar og lagði mikið að mörkum til að kynna íslenska menningu í heimalandi sínu.